

משרד החינוך

לקיחת נקודת המבט של האחר (Perspective Taking) בהקשרים חינוכיים - מטרות, הזדמנויות, אתגרים

גדעון דיסון, שי גולדפרב כהן, עפרי וגנר-לבל, עמית לביא
בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון

ספטמבר 2024

ביוזמה במימון ובשיתוף לשכת המדען
הראשי ואגף מו"פ ניסויים ויוזמות מנהל
חדשנות וטכנולוגיה במשרד החינוך

נירה, מחנכת של כתה יא' מסיימת את השיעור, סוגרת את הזום ומציצה בטלפון שלה. בקבוצת ההורים של הכתה יש 178 הודעות. נירה נושמת עמוק ומניחה את הטלפון שלה על השולחן. אבל היא לא מתאפקת ומתחילה לקרוא את ההודעה הראשונה. אימה של יעל, תלמידה מכיתה, כותבת שהציונים של בתה במתמטיקה בירידה (!), והיא מאוד מודאגת (!!). היא טוענת שזו לא בעיה רק של יעל. שיש בעיה עם המורה למתמטיקה (!!!). היא לא מצליחה ללמד את הכתה בזום - המורה לא מסבירה טוב וכל הכיתה בפיגור בחומר, ועכשיו המתכונות והבגרויות מעבר לפינה (!!!!). נירה מתחילה לגלול למטה כדי לראות את התגובות, אבל מחליטה לסגור את הטלפון. היא יודעת שיש בעיה בכתה הזו במתמטיקה למרות שהמורה מאוד משתדלת, היא גם יודעת שיעל מרבה להיעדר מאז המעבר ללמידה מרחוק, ולא רק במתמטיקה. עד עכשיו היא לא שמעה על כך כלום מההורים, בניגוד להורים אחרים שהיו איתה בקשר קבוע. היא פותחת שוב את הוואטספ ובוהה בו מבלי להיכנס לקבוצה של הכתה.

עוד לפני שנירה מחליטה מה לעשות מתעוררות שאלות אודות איך המעורבים השונים בסיטואציה הזו תופסים אותה. לדוגמא: איך יעל (התלמידה) מסבירה את הקשיים שלה במתמטיקה? מדוע אימה של יעל פונה אל המחנכת בכעס, ועוד בקבוצה הכיתתית? האם המורה למתמטיקה מודעת לחומרת המצב, ואיך היא מסבירה אותו? ומה חושבים שאר ההורים? הדרך בה נירה תבין את הסיטואציה ותגיב אליה קשורה (בין היתר) בלקיחת נקודת המבט של האחר - הנסיון של נירה להבין כיצד שאר השותפות לסיטואציה (ההורים, הילדה, המורה המקצועית) מבינות וחוות אותה.

מטרתה של סקירה קצרה זו היא להציג את המושג לקיחת נקודת המבט של האחר (Perspective Taking; PT) והרלוונטיות שלו להקשרים חינוכיים. Perspective Taking הוא נושא שנחקר בשלל מסורות אקדמיות (פסיכולוגיה, חינוך, ניהול ועוד), כאשר לעיתים קרובות חוקרות מסתמכות על הגדרות שונות. לכן, אנחנו נגביל את עצמנו בעיקר למחקר שעסק בנושא מתוך פרספקטיבה חינוכית. לשם כך נתחיל ברקע קצר אודות הגדרת המושג וחשיבותו. לאחר מכן ננסה לתאר את תהליך לקיחת נקודת המבט, תוך היעזרות בדוגמא של נירה, על מנת להדגיש את המאפיינים של תהליך זה, וגורמים שיכולים לעודד או לעכב אותו. בחלק האחרון נדון בעיסוק ב-PT בהקשרים חינוכיים, והדרכים לטפח אותו, מתוך הבחנה בין שני סוגי PT: בין-קבוצתי ובין-אישי.

רקע והגדרות

לקיחת נקודת המבט של האחר (PT) הוא הניסיון להבין איך מצב נתון נחוה מנקודת מבטו של האחר ואת התגובה הקוגניטיבית והרגשית של האחר למצב זה (PT). (Gehlbach & Mu, 2022) הוא רכיב בסיסי בתקשורת אנושית (Epley, 2014; Selman, 1981), והוא משפיע על מגוון תהליכים אישיים, חברתיים ואקדמיים. PT נמצאה כרכיב משמעותי בניהול מערכות יחסים (Hall et al., 2021), התמודדות עם קונפליקטים (Corcoran & Mallinckrodt, 2000), קידום שיתוף פעולה ועבודת צוות (Hesse et al., 2015), פיתוח יצירתיות (Grant & Berry, 2011) ועוד. במישור החברתי, PT הוכר כאמצעי להפחתת ולצמצום הדעות הקדומות כלפי קבוצות חברתיות (Shih et al., 2009; Wang et al., 2014), ולפיתוח יחסים פוריים יותר עם אנשים בעלי אמונות ותפיסות שונות (Todd & Galinsky, 2014). על אף שהיכולת לקחת את נקודת מבטו של האחר יכולה להיות מנוצלת גם למטרות לא מוסריות, היא נתפסת כבסיס הכרחי לפיתוח אמפתיה ולחיים משותפים בחברה הטרוגנית (Batson et al., 1997; Zaki & Ochsner, 2012). בנוסף, קיימים ממצאים המצביעים על כך ש-PT יכול להשפיע על היבטים אקדמיים כמו הבנת הנקרא (Jones et al., 2016; LaRusso et al., 2016) ופיתוח של כישורים רחבים יותר כמו חשיבה מדעית וארגומנטציה (NRC, 2013; Kahn & Zeidler, 2016).

בשנים האחרונות, החשיבות של PT קיבלה משנה תוקף לאור התרחבותם של תהליכי הקצנה פוליטיים (Kubin & von Sikorski, 2021). שינויים אלה מדגישים את חשיבות היכולת ללכת מעבר לנקודת המבט שלי, או של הקבוצה החברתית אליה אני שייך, ולנסות להבין את נקודת המבט של קבוצות אחרות (Ben-Porath, 2012; Hess & McAvoy, 2014). האתגר בלקיחת נקודות מבט שונות מתחזק לנוכח תפקידה המרכזי של תקשורת דרך רשתות חברתיות (Dishon & Ben-Porath, 2018; Kahne et al., 2016), אשר נוטה לתעדף אינטראקציה עם בעלי דעות דומות מחד (Quattrociochi et al., 2016; Wang et al., 2022) ולהדגיש עימותים ודעות קיצוניות אשר מושכות תשומות לב מנגד (Hannan, 2018; Middaugh et al., 2022; Salehabadi et al., 2017). למרות החשיבות של PT, והעובדה שזוהי פעולה שכולנו מבצעים פעמים רבות במהלך חיינו, חשוב להבחין שזו אינה פעולה פשוטה ליישום, היא לא מתרחשת באופן אוטומטי, והיא דורשת מוטיבציה ותרגול מתמשך (Lin et al., 2010). זאת ועוד, במקרים רבים ישנם גורמים העלולים לפגוע ברצון או היכולת שלנו לקחת נקודות מבט שונות (Wolgast et al., 2020).

תהליך לקיחת נקודת המבט של האחר

ישנה הסכמה בספרות כי PT אינה התרחשות חד פעמית (Gehlbach & Mu, 2022; Van Boven et al., 2013), אלא תהליך הכולל כמה שלבים המתרחשים לעתים בזמן קצרצר. בחלק זה ננסה לתאר את תהליך ה-PT, תוך הדגשה של גורמים התומכים ומעכבים תהליך זה.

עיגון והתאמה

אפליי ועמיתיו (Epley et al., 2004) מתארים את לקיחת נקודת המבט כמהלך של "עיגון והתאמה": בשלב ה"עיגון", אנחנו משערים באופן ראשוני מה היא נקודת מבטו של מישהו אחר ומגיבים בהתאם להשערה זו (כך לדוגמא, נירה יכולה לחשוב "הורים תמיד קודם כל מאשימים את המורים לפני שהם בודקים את עצמם" ולהגיב בתוקפנות או התעלמות, או "היא דואגת מאוד לבת שלה ולא יודעת מה לעשות" ולהגיב באופן אמפתי). בשלב הבא, לאור התגובה או המשוב שנקבל מהסביבה (למשל, כאשר אימה של יעל תמשיך להאשים את נירה בקבוצה הכיתתית, או שתכתוב לנירה הסבר אחר לתחושות שלה), נערוך "התאמה" של אותו עוגן ראשוני. מכאן, אנחנו עשויים לעצור או להמשיך במעגל זה של עיגון מחודש, תגובה והתאמה בעקבות משוב שנקבל מהסביבה. מספר שאלות עולות ביחס למהלך זה: ראשית, מה מביא אותנו לנסח את אותה השערה ראשונית ומה משפיע עליה? שנית, כמה משאבים נשקיע ומהי המוטיבציה שלנו בתוך סיטואציה נתונה, לקחת באופן מדויק את נקודת מבטו של האחר?

בטסון ועמיתיו מתייחסים לשאלה הראשונה (Batson et al., 1997) ומציעים שני ערוצים עיקריים דרכם אנו מנסחים השערה על נקודת המבט של האחר. בראשון, הנקרא "imagine-self", אנחנו ממקמים את עצמנו בסיטואציה בה נמצא האחר, ומדמיינים כיצד היינו חשים, חושבים ומתנהגים (לדוגמא, נירה יכולה לחשוב כיצד היתה מרגישה לו הבת שלה שידרה מצוקה). הערוץ השני הוא "imagine-other" ובו אנחנו מדמיינים כיצד אותו אדם מרגיש וחושב, לאור המידע הזמין לנו עליו (לאור היכרותה עם הורים בכלל או עם אימה של יעל בפרט, נירה מנסה לדמיין כיצד האם מגיבה לקושי של בתה). המחקר מראה כי שני הערוצים בדרך כלל מספקים הערכה לא מדויקת של נקודת המבט של האחר. הסתמכות על הניסיון האישי שלנו (Imagine-self) לרוב לא מספיק לוקחת בחשבון את הפערים בינו ובין האחר (לדוגמא, אותנו ציונים נמוכים מלחצים פחות ביחס להורים אחרים). מנגד, הניסיון לדמיין את נקודת המבט של האחר (Imagine-other) נוטה לחשיבה סטריאוטיפית ("הורים מאשימים את המורים בהכל" או "אמהות תמיד מגזימות") (Epley et al., 2004). בפעולה מורכבת זו של ניסוח השערה על נקודת המבט של האחר, אנו נשענים על אסטרטגיות שונות הכוללות חיפוש מידע רלוונטי מגורמים חיצוניים (לדוגמא, מישהי שמכירה את בת השיח), רמזים באינטראקציה עצמה (כמו הבעות פנים, שפת גוף, בחירת מלים), השוואה והבדלה ביחס למקרים דומים ועוד (Gehlbach & Brinkworth, 2012). על אף כל אלה, מעניין לגלות כי אנחנו פחות טובים בלהעריך את נקודת המבט של אחרים ממה שאנו חושבים, אפילו כאשר מדובר בקרובים לנו (Epley & Caruso, 2008).

מוטיבציה להעמקה בנקודת המבט של האחר

השאלה השנייה נוגעת למוטיבציה ולכמות המשאבים שנשקיע ב-PT בסיטואציה נתונה. המחקר מראה שישנם הבדלים בין אישיים בנטיה ל-PT (Mattan et al., 2016; Wolgast et al., 2020). עם זאת, נטייה זו מושפעת במידה רבה מהנורמות וההרגלים בהקשר הספציפי. כלומר, השאלה עד כמה נירה תתאמץ להבין את אימה של יעל תלויה בנטיה האישית המצטברת שלה, אך גם בציפיות המקצועיות ממנה

1 ישנו מחקר פסיכולוגיה רב על הגורמים המעצבים הבדלים אלה, אך קצרה היריעה מלדון בהם פה. לסקירה מקיפה והשלכות חינוכיות: Wolgast et al., 2020.

ובנורמות בסביבתה. כך לדוגמה, מורים מצופים לעיתים קרובות לקחת את נקודת המבט של תלמידים ("קשה ליעל מאוד עם הבידוד החברתי" או "קשה לה לקחת אחריות על כשלונות שלה"), אך לא ברור באיזו מידה מאפיין זה חל על היחסים עם הורים. שנית, ישנם הקשרים אשר בהם יותר חשוב לנו להבין את האחר. חשיבות זו יכולה לנבוע משלל סיבות, כמו מידת הקרבה עם אותו אדם ("אימה של יעל עזרה לנירה לתווך מצבים מורכבים מול הורי הכתה"), או החשיבות של הסיטואציה ("המשבר הזה יכול לפרק את מערכות היחסים עם ההורים שנירה עמלה עליהם במשך כל השנה").

ישנם גורמים נוספים היכולים להשפיע על המוטיבציה ל-PT. שתי קטגוריות מרכזיות כוללות איום על תפיסת העצמי ויעילות קוגניטיבית. איום על תפיסת העצמי מתרחש בעיקר כאשר PT יכול לפגוע בדימוי העצמי שלי (Berndsen et al., 2018; Sassenrath et al., 2016). כך לדוגמה, נירה יכולה להימנע מלקחת את נקודת המבט של אימה של יעל אם תהליך זה יגרום לה לתפוס את תפקודה כמורה באופן בעייתי. בנוסף, במצבי "סכום אפס" בהם כל רווח שלי הוא הפסד של האחר ולהיפך (לדוגמה, במשא ומתן על מחיר על סחורה), הימנעות מ-PT יכולה להתרחש כדי לאפשר מיקוד במטרות שלי (Galinsky et al., 2008). חשוב להבחין שהיותו של מצב "משחק סכום אפס" תלוי בתפיסה של המשתתפים. כך לדוגמה, נירה יכולה לחשוב על היחסים עם הורים ככאלה שבהם "נצחון" של צד אחד הוא "הפסד" של השני (נגיד, בשאלה מי אשם במצב הכתה במתמטיקה), או שהיא יכולה לחשוב על היחסים במונחים של מאמץ משותף. יעילות קוגניטיבית, או הפחתה של עומס קוגניטיבי, מתייחסת לכמות הזמן/מאמץ שאנו יכולים להשקיע בהבנת נקודות מבט אחרות (Gehlbach & Mu, 2022). לדוגמה, נירה צריכה לענות לאימה של יעל. היא גם צריכה לעבור על שאר ההודעות בקבוצה. היא גם צריכה להכין שיעור אחר, לטפל בילדים שלה, או סתם לנוח אחרי עוד יום עבודה ארוך. לכן, לא ברור שיש לה אפשרות להשקיע מאמץ מתמשך ב-PT, וגם אם כן, זה יכול לבוא על חשבון תהליכים חשובים אחרים. בנוסף, מחקרים הראו שכאשר אנו נמצאים במצבי מצוקה, קשה לנו יותר להפנות מאמץ קוגניטיבי או רגשי להבנת נקודת המבט של האחר (Konrath et al., 2011).

עיגון והתאמה כתהליך חברתי

כפי שהסברנו למעלה, PT אינו אירוע חד פעמי, אלא תהליך הנבנה מתוך אינטראקציה דינמית. המודל המתואר עד כה מתמקד ב-PT כתהליך קוגניטיבי של היחיד. אנו מציעים שחשוב להרחיב את נקודת המבט ולבחון את הממדים החברתיים של תהליך זה (Goldfarb Cohen et al., under review). כלומר, תהליך העיגון והתאמה המתואר מתרחש לא רק בתוך ראשו של היחיד, אלא גם מתפתח בתוך אינטראקציה חברתית מורכבת. ראשית, עומק ואופי ה-PT תלוי בתגובות שנקבל על ההערכה הראשונית. יתכן ונירה תתקשר לאימה של יעל כדי לדבר איתה ותגלה שהאם בכלל לא ראתה בהודעה שלה ביטוי לכעס, אלא דאגה ונסיון לגייס הורים אחרים לפעולה. חשוב זה על ההערכה הראשונית של נירה יעצב מחדש את ההבנה של נירה את אימה של יעל, וישפיע על המוטיבציה שלה להמשיך להעמיק בתהליך ה-PT (כלומר, האם נירה תרגיש שהיא מבינה היטב את נקודת מבטה של האם, או שעליה לבצע התאמות נוספות). חשוב לנו להדגיש שתהליך ה-PT איננו מתקיים רק בין שני אנשים, ומושפע גם מיתר המשתתפים בשיח. כך לדוגמה, התפיסה של נירה את נקודת המבט של אימה של יעל תושפע במידה רבה מקריאת ההודעות האחרות בקבוצת הוואטסאפ הכיתתית. תהליך ה-PT מושפע גם מהנורמות ביחס לאינטראקציה עם הורים בבית ספרה של נירה; האם השיח הרגשי בקרב המורות בבית הספר מתאפיין בתסכול והתייחסות להורים כמקשה אחת ("תמיד הם מאשימים אותנו"), או מאופיין בנסיון להבין את נקודת המבט הספציפית של ההורה ("יעל עוברת תקופה קשה באופן כללי, וזה בטח יוצר מתח אצל האם").

משוב זה מהסביבה הוא משמעותי במיוחד לדיוק בהבנת נקודת המבט של האחר, ובהיעדר משוב, סביר שההערכה הראשונית שלנו תהיה מאוד לא מדויקת. בכל מקרה, ברגע שנגיע להערכה שנראית לנו סבירה, סביר מאוד שנפסיק לנסות ולהתאים את העמדה, אפילו שברוב המקרים היא עדיין לא תהיה מדויקת (Eyal et al., 2017; Zhou et al., 2017). דרך אחת לתאר את שיווי המשקל הזה הוא בין הנטייה

שלנו להיות "בלשים" - לחפש עוד מידע על אנשים אחרים, לבין הנטייה שלנו להיות "שופטים" - להסיק מסקנות על סמך המידע הקיים (Gehlbach & Mu, 2022). בהכללה גסה, ניתן לומר שככל שנקדיש יותר זמן לאיסוף מידע ונשהה את הסקת המסקנות, כך יעלו הסיכויים להעריך באופן מדויק יותר את נקודת המבט של האחר (Epley, 2014).

מעבר לכל המאפיינים הללו, למדיום דרכו מתקיימת התקשורת ישנה השפעה ניכרת על המוטיבציה, מאמץ, משוב ואיכות ה-PT. לא במקרה הדוגמא לעיל עוסקת בשיח בקבוצת וואטסאפ; לתקשורת שמתווכת דרך טכנולוגיות דיגיטליות יש השפעה חשובה על מאפייני תהליך ה-PT (Goldfarb Cohen & Dishon, under review). רשתות חברתיות מאפשרות מצד אחד מפגש עם כמות ומגוון רחב של אנשים, אך מצד שני, מקשות על תהליכי PT כאשר יש בידינו מידע מועט (נירה "רואה" את אמה של יעל רק דרך הודעות טקסטואליות). בנוסף, אינטראקציות אלו זמניות, לעיתים א-סינכרוניות ומוגבלות (Derks et al., 2008). כך נוצר מצב שפעמים רבות יש בידינו מידע חלקי בלבד, ומעט זמן לעבד אותו, מה שמגדיל את הסיכוי להסיק מסקנות לא מוצדקות או שגויות. לדוגמא, אלא אם נירה תיצור קשר עם אימה של יעל באופן יזום, ה-PT יתבסס על המידע המצומצם והלא-דיאלוגי מהודעות הוואטסאפ.

לקיחת נקודת המבט של האחר בהקשרים חינוכיים

המחקר מציע שבסביבות גיל 7 עד 8, ילדים מתחילים להבין את המצבים הנפשיים של אחרים ויכולים להשתמש בהבנה זו כדי לחזות את התנהגותם (Frick et al., 2014). במהלך גיל ההתבגרות מתפתחת היכולת לשקול נקודות מבט מרובות ולראות מצב ממספר זוויות, מה שמוביל להגברת האמפתיה ולשיפור היחסים החברתיים (Crone et al., 2008; Sebastian et al., 2008). מסוגלות זו ממשיכה להתפתח עד לבגרות (Farrell & Vaillancourt, 2021; Hall et al., 2021) וגיל ההתבגרות נחשב לתקופה חשובה בפיתוח PT מכיוון שהוא מסמן מעבר מהבנה קונקרטיה ומרוכזת בעצמה של העולם להבנה מופשטת ומורכבת יותר (Gehlbach, 2004).

בעבר, ניסו חוקרים לנסח תיאוריה כללית של התפתחותית שלבי היכולת לאמץ את נקודת מבטו של האחר (Selman, 1980; 1975). תיאוריה זו עברה שינויים עם השנים, וכיום מציעים סלמן ועמיתיו להבחין בין שלוש רמות שונות של PT אשר אינן תלויות גיל: (1) הכרה בקיום נקודות המבט של האחר (למשל: "האמא רואה דברים אחרת ממני"); (2) ניסוח (articulation) של נקודת המבט, כלומר תיאור הכוונות, המחשבות, הרגשות, ההעדפות והנטיות של האחר ("האם חושבת שאנחנו מזניחות את למודי המתמטיקה, היא חוששת שביתה לא תצליח בבחינה. היא רצתה לוודא שהכיתה של ביתה לא נופלת בין הכסאות"); (3) מיקום שלה בתוך מאפיינים נסיבתיים, כגון: התייחסות לתפקידים חברתיים ורקע תרבותי ונסיבות או התנסויות שיכולים להסביר את עמדת, רגשות או התנהגות האחר ("הבת שלה כבר נכשלה בבחינה השנה. כאמא חשובה לה רק ההצלחה של הבת שלה, לא הבעיות המערכתיות שלנו" (Diazgranados et al., 2016; Kim et al., 2018).

לצד ההתפתחות תואמת הגיל, המחקר מראה כי שימוש תכוף ב-PT יכול לעודד הן שיפור ודיוק בה והן מתן ביטחון להשתמש בה שוב בהמשך (Gehlbach, 2017; Gehlbach et al., 2022), ובית הספר יכול להוות קרקע פורייה לתרגול והדרכה מסוג זה (Newton & Zeidler, 2020; Wen et al., 2023). אנו מציעים שבהכללה אפשר לחלק את העיסוק החינוכי ב-PT לשתי קטגוריות מרכזיות: PT בין-קבוצתי ובין-אישי (חלוקה זו מתבססת על Gehlbach, 2011).

PT בין-קבוצתי

PT בין-קבוצתי נחקר בעיקר במסורת של פסיכולוגיה חברתית מתוך התמקדות ביחסים בין קבוצות חברתיות שונות (Todd & Galinsky, 2014). מחקר זה בדרך כלל מנסה לבחון את ההשפעה של חשיפה של אנשים לנקודות המבט של חברי קבוצות אחרות, ולבדוק האם PT מוביל לשינויים בתפיסה של חברי הקבוצה הזו (הפחתת סטריאוטיפים, הבנה מדויקת יותר של הקבוצה וכן הלאה). כך לדוגמה, אפשר לתת למורים לקרוא על הקשיים איתם מתמודדים בני נוער במהלך משבר הקורונה, או לחילופין, לחשוף הורים ללחצים איתם מתמודדים מורים. חשוב להדגיש שהמוקד הוא בהשפעה של PT על תהליכים פסיכולוגיים או חברתיים אחרים. כלומר, PT מהווה אמצעי להשגת מטרות אחרות ולא מטרה בפני עצמה.

PT בין-קבוצתי הוא הביטוי הנפוץ יותר של עיסוק ב-PT בהקשרים חינוכיים. כאן המטרה היא לחשוף תלמידים לנקודת מבט של קבוצה אחרת, או מרקע חברתי שונה (Goldberg, 2014; Kolikant & Pollack, 2019) או מתקופה היסטורית אחרת (Barr, 2005; Nilsen, 2016), על מנת להגדיל את ההבנה של ולהפחית דעות קדומות נגד חברי אותה קבוצה (Roussos & Dovidio, 2016; Van der Graaff et al., 2014). התערבויות אלו נשענות על מגוון של אמצעים, החל מטקסטים כתובים, סרטים, משחקי וידאו ומציאות מדומה. הנחה סמויה של התערבויות אלה היא שמחנכים יכולים לנסח באופן ברור דוגמאות שמייצגות את הפרספקטיבה של הקבוצה כולה (נגיד, איך זה מרגיש להיות פליט). במקרים יותר נדירים, התערבויות אלו מנסות לתמוך ב-PT על-ידי יצירת מגע ישיר עם חברי אותה הקבוצה (Goldberg et al., 2011), אשר מאפשר העמקה גדולה יותר בהבנת הגישה של קבוצות אחרות, אך גם כולל מורכבות אירגונית רבה יותר.

PT בין-אישי

PT בין-אישי מתמקד ביכולת לקחת את נקודת המבט של אנשים קונקרטיים איתם אנחנו נמצאים במגע. שורשיה של מסורת זו נמצאים בפסיכולוגיה התפתחותית (כמתואר לעיל), כאשר הדגש הוא לא על נקודת המבט של קבוצה חברתית מובחנת (הורים, מורים, ילדים) אלא על הנטייה והיכולת לעסוק ב-PT וההתפתחות שלה לאורך זמן. במובן זה פיתוח יכולת ה-PT של ילדים מוצבת כמטרה בפני עצמה, ולא כאמצעי להשגת מטרות אחרות.

פעילויות שנועדו לפתח PT בין-אישי נדירות יותר, ולרוב מתמקדות ביצירת סביבות בהן לתלמידים יש חשיפה מוגברת ל-, והזדמנות לחשיבה על, נקודות המבט של עמיתיהם לכתה (Gehlbach et al., 2012; LaRusso et al., 2016). כאמור, המטרה אינה לחשוף את התלמידים לנקודת מבט מסוימת אלא לפתח את הנטייה והיכולת לעשות זאת באופן כללי. לשם כך, הדגש הוא על יצירת הקשרים לימודיים בהם PT מקדם את המטרות הלימודיות של התלמידים ומושרש בהרגלי העבודה בכתה, ולא מופיע כפעילות ממוקדת וחד פעמית (Dishon & Kafai, 2020; Gehlbach, 2011; Jones et al., 2019). על כן, מאמצים לפיתוח PT בין-אישי מתמקדים בדרך כלל בעבודה שיתופית ודיאלוגית בקבוצות קטנות, שכוללת עיסוק בדילמות ודורשת התייחסות מפורשת לנקודת המבט של בני השיח (Kim et al., 2023; Newton & Zeidler, 2020; Wen et al., 2023). עבודה בולטת בתחום זה היא של סנואו ועמיתיה שפיתחו תכנית לימודים דיאלוגית בה התלמידים עוסקים במקביל ב-PT של עמיתים לשיחה, ושל ייצוגים מתוך תכנית הלימודים (Hsin & Snow, 2017; Jones et al., 2019).

ההשפעה של PT על מורים

לבסוף, קיימים מחקרים המנסים להתחקות אחר ההשפעה של PT על חיי היום יום של מורים בבית הספר, הן ביחס לדרכי ההוראה והלמידה, היחסים שלהן עם תלמידים, והאינטראקציה שלהם עם הורים. ביחס להוראה, מירב המחקר הקיים מתמקד בחשיבות של PT כגורם מתווך ביכולת של מורים לשפר את ההוראה שלהם באופן כללי (Gehlbach et al., 2023; O'Keefe & Johnston, 1989) וביחס לכיתות

הכוללות מגוון תרבותי באופן ספציפי (Abacioglu et al., 2020). כלומר, היכולת של מורה להעריך בצורה מדויקת את האופן בו תלמידיו מבינים את החומר הנלמד ואת הסיטואציה הלימודית תשפיע על היכולת שלה לתמוך בתהליכי הלמידה של תלמידותיה. באופן כללי יותר, לקיחת נקודת המבט של תלמידים על-ידי מורות יכולה למלא תפקיד משמעותי בשיפור יחסי מורים-תלמידים, זאת על-ידי הגברת הנטייה של מורות לבחון מצבים מנקודת המבט של התלמיד, היכולת שלהן לעשות זאת באופן מדויק, והתפיסה שלהן את יחסיהם על התלמידים כמבוססים על שותפות. השפעה זו היא קריטית משום שיחסי מורים-תלמידים נמצאו כחשובים למגוון תוצאות לימודיות, החל משיפור בהישגים אקדמיים, דרך שיפור האקלים הבית ספרי ועד הרווחה של תלמידים (Brinkworth et al., 2018), ומחקרים מעידים שניתן לפתח נטייה זו באמצעות פיתוח מקצועי ממוקד (Gehlbach et al., 2023).

נסיים בחזרה לדוגמא של נירה ונעיד שחסר כיום מחקר העוסק בנטייה ויכולת של מורים לקחת את נקודת המבט של הורי התלמידים. מחקרים מצביעים על מתח אינהרנטי בין נקודות המבט של שני הצדדים: נקודת המבט המקצועית של מורות, האחראיות על כיתה ורואות בפרטים המרכיבים אותה "תלמידים" שונה מנקודת המבט האינדיבידואליסטית של הורים לגבי "הבן.ת" שלהם (Dom & Verhoeven, 2006). המורות מכירות את הילדה בהקשר אחר, מפרשות ומסבירות אחרת את מצבן ומגדירות אחרת את "טובתן.ה" (Dotger et al., 2011; Gastaldi et al., 2015). מבלי להשתמש במושג PT באופן מפורש, מחקרים הדגישו את חשיבות נטיית המורות לקחת את נקודת המבט של ההורים ואת הקושי לפתח אותה (Reschly & Christenson, 2012). למשל, חוקרות טענו שניסיון להבין לאילו עובדות ההורה מתייחס בתלונתו, איך הוא מפרש אותן ואיזו משמעות הוא מייחס להן יכולה להוביל להבנה עמוקה יותר של תלונות ההורה, לבחינה עמוקה יותר של עמדת המורה ולחקירה אמיתית יותר של אלטרנטיבות להתמודדות (Robinson & Le Fevre, 2011). מחקרים גם הדגימו את התרומה של תהליכי למידה מקצועיים לפיתוח היכולת של פרחי הוראה לזהות מה מטריד הורים, לנסח את המחשבות והרגשות של ההורים ולהתייחס אליהם בהתאם (De Coninck et al., 2021; Dotger et al., 2011). כלומר, היכולת של נירה להבין את אימה של יעל ולהגיב בדרך מועילה (לפי שיקול דעתה) יכולה לדעתנו להיתמך על-ידי תשומת לב מוגברת לנושא זה, פיתוח מקצועי רלוונטי, ויצירת נורמות מקצועיות ושיח רגשי התומכים בלקיחת נקודת המבט של ההורים.

רשימת המקורות

- Abacioglu, C. S., Volman, M., & Fischer, A. H. (2020). Teachers' multicultural attitudes and perspective taking abilities as factors in culturally responsive teaching. *British Journal of Educational Psychology, 90*(3), 736-752.
- Bachen, C. M., Hernández-Ramos, P. F., & Raphael, C. (2012). Simulating REAL LIVES: Promoting global empathy and interest in learning through simulation games. *Simulation & Gaming, 43*(4), 437-460.
- Barr, D. J. (2005). Early adolescents' reflections on social justice: Facing History and Ourselves in practice and assessment. *Intercultural Education, 16*(2), 145-160.
- Batson, C. D., Polycarpou, M. P., Harmon-Jones, E., Imhoff, H. J., Mitchener, E. C., Bednar, L. L., ... & Highberger, L. (1997). Empathy and attitudes: Can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group?. *Journal of Personality and Social Psychology, 72*(1), 105-118.
- Ben-Porath, S. (2012). Citizenship as shared fate: Education for membership in a diverse democracy. *Educational Theory, 62*(4), 381-395.
- Berndsen, M., Thomas, E. F., & Pedersen, A. (2018). Resisting perspective-taking: Glorification of the national group elicits non-compliance with perspective-taking instructions. *Journal of Experimental Social Psychology, 79*, 126-137.
- Brinkworth, M. E., McIntyre, J., Juraschek, A. D., & Gehlbach, H. (2018). Teacher-student relationships: The positives and negatives of assessing both perspectives. *Journal of Applied Developmental Psychology, 55*.
- Corcoran, K. O. C., & Mallinckrodt, B. (2000). Adult attachment, self-efficacy, perspective taking, and conflict resolution. *Journal of Counseling & Development, 78*(4), 473-483.
- Crone, E. A., Bullens, L., Van der Plas, E., Kijlkuit, E., & Zelazo, P. D. (2008). Developmental changes and individual differences in risk and perspective taking in adolescence. *Development and psychopathology, 20*(4), 1213-1229.
- De Coninck, K., Keppens, K., Valcke, M., Dehaene, H., & Vanderlinde, R. (2021). Exploring the effectiveness of clinical simulations to develop student teachers' parent-teacher communication competence. *Research Papers in Education, 1-33*.
- Derks, D., Fischer, A. H., & Bos, A. E. (2008). The role of emotion in computer-mediated communication: A review. *Computers in human behavior, 24*(3), 766-785.
- Diazgranados, S., Selman, R. L., & Dionne, M. (2016). Acts of social perspective taking: A functional construct and the validation of a performance measure for early adolescents. *Social development, 25*(3), 572-601.
- Dishon, G., & Ben-Porath, S. (2018). Don't@ me: rethinking digital civility online and in school. *Learning, Media and Technology, 43*(4), 434-450.
- Dishon, G., & Kafai, Y. B. (2020). Making more of games: Cultivating perspective-taking through game design. *Computers & Education, 103810*.

- Dom, L., & Verhoeven, J. C. (2006). Partnership and conflict between parents and schools: how are schools reacting to the new participation law in Flanders (Belgium)? *Journal of Education Policy, 21*(5), 567-597.
- Dotger, B. H., Harris, S., Maher, M., & Hansel, A. (2011). Exploring the emotional geographies of parent–teacher candidate interactions: An emerging signature pedagogy. *The Teacher Educator, 46*(3), 208-230.
- Epley, N. (2014) *Mindwise: How We Understand What Others Think, Believe, Feel, and Want*. New York, NY: Random House.
- Epley, N., Keysar, B., Van Boven, L., & Gilovich, T. (2004). Perspective taking as egocentric anchoring and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology, 87*(3), 327-339.
- Epley, N., & Caruso, E. (2008). Perspective taking: Misstepping into others' shoes. In K. D. Markman, W. M. P. K. Klein, & J. A. Suhr (Eds.), *Handbook of Imagination and Mental Simulation* (pp. 295–309). New York, NY: Psychology Press.
- Eyal, T., Steffel, M., & Epley, N. (2018). Perspective mistaking: Accurately understanding the mind of another requires getting perspective, not taking perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 114*(4), 547-571.
- Farrell, A. H., & Vaillancourt, T. (2021). Adolescent empathic concern and perspective taking: Heterogeneous developmental trajectories and childhood social and psychological factors. *Journal of Personality, 89*(4), 672-688.
- Frick, A., Möhring, W., & Newcombe, N. S. (2014). Picturing perspectives: development of perspective-taking abilities in 4-to 8-year-olds. *Frontiers in psychology, 5*, 1-7.
- Galinsky, A. D., Maddux, W. W., Gilin, D., & White, J. B. (2008). Why it pays to get inside the head of your opponent: The differential effects of perspective taking and empathy in negotiations. *Psychological science, 19*(4), 378-384.
- Gastaldi, F. G., Longobardi, C., Quaglia, R., & Settanni, M. (2015). Parent–teacher meetings as a unit of analysis for parent–teacher interactions. *Culture & Psychology, 21*(1), 95-110.
- Gehlbach, H. (2004). A new perspective on perspective taking: A multidimensional approach to conceptualizing an aptitude. *Educational Psychology Review, 16*(3), 207-234.
- Gehlbach, H. (2011). Making social studies social: Engaging students through different forms of social perspective taking. *Theory into Practice, 50*(4), 311-318.
- Gehlbach, H. (2017). Learning to walk in another's shoes. *Phi Delta Kappan, 98*(6), 8-12.
- Gehlbach, H., & Brinkworth, M. E. (2012). The social perspective taking process: Strategies and sources of evidence in taking another's perspective. *Teachers College Record, 114*(1), 226-254.
- Gehlbach, H., Brinkworth, M. E., & Wang, M. T. (2012). The social perspective taking process: What motivates individuals to take another's perspective? *Teachers College Record, 114*(1), 197–225.
- Gehlbach, H., Mascio, B., & McIntyre, J. (2023). Social perspective taking: A professional development induction to improve teacher–student relationships and student learning. *Journal of Educational Psychology, 115*(2), 330.
- Gehlbach, H., & Mu, N. (2022). How We Understand Others: A Theory of How Social Perspective Taking Unfolds. *Review of General Psychology, 10892680231152595*.

- Goldberg, T. (2014). Looking at their side of the conflict? Effects of single versus multiple perspective history teaching on Jewish and Arab adolescents' attitude to out-group narratives and in-group responsibility. *Intercultural Education, 25*(6), 453-467.
- Goldberg, T., Schwarz, B. B., & Porat, D. (2011). "Could they do it differently?": Narrative and argumentative changes in students' writing following discussion of "hot" historical issues. *Cognition and Instruction, 29*(2), 185-217.
- Goldfarb Cohen, S. & Dishon, G. (under review). Obstacle or opportunity? A Framework for Cultivating Perspective Taking via Educational Technologies
- Goldfarb Cohen, S., Lavi, A., Wagner-Lebel, O. & Dishon, G. (under review). Your Shoes or Mine? Examining Perspective Taking in Social Interaction.
- Grant, A. M., & Berry, J. W. (2011). The necessity of others is the mother of invention: Intrinsic and prosocial motivations, perspective taking, and creativity. *Academy of management journal, 54*(1), 73-96.
- Hall, H. K., Millear, P. M., Summers, M. J., & Isbel, B. (2021). Longitudinal research on perspective taking in adolescence: A systematic review. *Adolescent Research Review, 6*, 125-150.
- Hannan, J. (2018). Trolling ourselves to death? Social media and post-truth politics. *European Journal of Communication, 33*(2), 214-226.
- Hess, D. E., & McAvoy, P. (2014). *The Political Classroom: Evidence and Ethics in Democratic Education*. New York, NY: Routledge.
- Hesse, F., Care, E., Buder, J., Sassenberg, K., & Griffin, P. (2015). A framework for teachable collaborative problem solving skills. In P. Griffin & E. Care (Eds.), *Assessment and Teaching of 21st Century Skills* (pp. 37-56). Springer, Dordrecht.
- Hsin, L., & Snow, C. (2017). Social perspective taking: A benefit of bilingualism in academic writing. *Reading and Writing, 30*(6), 1193-1214.
- Jones, S. M., LaRusso, M., Kim, J., Kim, H. Y., Selman, R., Uccelli, P., ... & Snow, C. (2019). Experimental effects of Word Generation on vocabulary, academic language, perspective taking, and reading comprehension in high-poverty schools. *Journal of Research on Educational Effectiveness, 12*(3), 448-483.
- Kahn, S., & Zeidler, D. L. (2016). Using our heads and HARTSS*: Developing perspective-taking skills for socioscientific reasoning (* Humanities, ARTs, and Social Sciences). *Journal of Science Teacher Education, 27*(3), 261-281.
- Kahne, J., Hodgin, E., & Eidman-Aadahl, E. (2016). Redesigning civic education for the digital age: Participatory politics and the pursuit of democratic engagement. *Theory & Research in Social Education, 44*(1), 1-35.
- Lin, S., Keysar, B., & Epley, N. (2010). Reflexively mindblind: Using theory of mind to interpret behavior requires effortful attention. *Journal of Experimental Social Psychology, 46*(3), 551-556.
- Kim, H. Y., LaRusso, M. D., Hsin, L., Harbaugh, A. G., Selman, R. L., & Snow, C. E. (2018). Social perspective-taking performance: Construct, measurement, and relations with academic performance and engagement. *Journal of Applied Developmental Psychology, 57*, 24-41.

- Kim, S., Lin, T. J., Glassman, M., Ha, S. Y., Wen, Z., Nagpal, M., ... & Kraatz, E. (2023). Linking knowledge justification with peers to the learning of social perspective taking. *Journal of Moral Education*, 1-21.
- Kolikant, Y. B. D., & Pollack, S. (2019). Collaborative, multi-perspective historical writing: The explanatory power of a dialogical framework. *Dialogic Pedagogy: An International Online Journal* (7). doi: 10.5195/dpj.2019.245.
- Konrath, S., O'Brien, E., & Hsing, C. (2011). Changes in self-reported empathy in American college students over time: a meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 15, 180–198
- Kubin, E., & von Sikorski, C. (2021). The role of (social) media in political polarization: a systematic review. *Annals of the International Communication Association*, 45(3), 188-206.
- LaRusso, M., Kim, H. Y., Selman, R., Uccelli, P., Dawson, T., Jones, S., ... & Snow, C. (2016). Contributions of academic language, perspective taking, and complex reasoning to deep reading comprehension. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 9(2), 201-222.
- Levine, P. (2016). Democracy in the Digital Age. In E. Gordon, and P. Mihailidis (Eds.), *Civic Media: Technology, Design, Practice* (pp. 29–48). Cambridge, MA: MIT Press.
- Mattan, B. D., Rotshtein, P., & Quinn, K. A. (2016). Empathy and visual perspective-taking performance. *Cognitive neuroscience*, 7(1-4), 170-181.
- Middaugh, E., Bowyer, B., & Kahne, J. (2017). U suk! Participatory media and youth experiences with political discourse. *Youth & Society*, 49(7), 902-922.
- National Research Council. (2013). *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*. National Academies Press.
- Newton, M. H., & Zeidler, D. L. (2020). Developing socioscientific perspective taking. *International Journal of Science Education*, 42(8), 1302-1319.
- Nilsen, A. P. (2016). Navigating windows into past human minds: A framework of shifting selves in historical perspective taking. *Journal of the Learning Sciences*, 25(3), 372-410.
- O'Keefe, P., & Johnston, M. (1989). Perspective taking and teacher effectiveness: A connecting thread through three developmental literatures. *Journal of Teacher Education*, 40(3), 20-26.
- Quattrociocchi, W., Scala, A., & Sunstein, C. R. (2016). Echo chambers on Facebook. *Available at SSRN 2795110*.
- Reschly, A & Christenson, S. (2012). Moving from “context matters” to engaged partnerships with families. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 22 (1-2), 62-78.
- Robinson, V. M., & Le Fevre, D. (2011). Principals’ capability in challenging conversations: The case of parental complaints. *Journal of Educational Administration*, 49(3), 227-255.
- Roussos, G., & Dovidio, J. F. (2016). Playing below the poverty line: Investigating an online game as a way to reduce prejudice toward the poor. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 10(2). article 3. <http://dx.doi.org/10.5817/cp2016-2-3>.
- Salehabadi, N., Groggel, A., Singhal, M., Roy, S. S., & Nilizadeh, S. (2022). User Engagement and the Toxicity of Tweets. *arXiv preprint arXiv:2211.03856*.

- Sassenrath, C., Hodges, S. D., & Pfattheicher, S. (2016). It's all about the self: When perspective taking backfires. *Current Directions in Psychological Science*, 25(6), 405-410.
- Sebastian, C., Burnett, S., & Blakemore, S.-J. (2008). Development of the self-concept during adolescence. *Trends in cognitive sciences*, 12(11), 441-446.
- Selman, R. L. (1975). Level of social perspective taking and the development of empathy in children: Speculations from a Social-Cognitive viewpoint. *Journal of Moral Education*, 5(1), 35-43.
- Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding: Developmental and clinical analyses*. Academy Press.
- Selman, R. L. (1981). The development of interpersonal competence: The role of understanding in conduct. *Developmental Review*, 1(4), 401-422.
- Shih, M., Wang, E., Trahan Bucher, A., & Stotzer, R. (2009). Perspective taking: Reducing prejudice towards general outgroups and specific individuals. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(5), 565-577.
- Todd, A. R., & Galinsky, A. D. (2014). Perspective-taking as a strategy for improving intergroup relations: Evidence, mechanisms, and qualifications. *Social and Personality Psychology Compass*, 8(7), 374-387.
- Van Boven, L., Loewenstein, G., Dunning, D., & Nordgren, L. F. (2013). Changing places: A dual judgment model of empathy gaps in emotional perspective taking. In J. M. Olson & M. P. Zanna (Eds.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 48, pp. 117-171). Burlington, VT: Academic Press.
- Van der Graaff, J., Branje, S., De Wied, M., Hawk, S., Van Lier, P., & Meeus, W. (2014). Perspective taking and empathic concern in adolescence: Gender differences in developmental changes. *Developmental psychology*, 50(3), 881-888.
- Wang, C. S., Ku, G., Tai, K., & Galinsky, A. D. (2014). Stupid doctors and smart construction workers: Perspective-taking reduces stereotyping of both negative and positive targets. *Social Psychological and Personality Science*, 5(4), 430-436.
- Wang, D., Zhou, Y., Qian, Y., & Liu, Y. (2022). The echo chamber effect of rumor rebuttal behavior of users in the early stage of COVID-19 epidemic in China. *Computers in Human Behavior*, 128, 107088.
- Wen, Z., Lin, T. J., Glassman, M., Kim, S., Tilak, S., Nagpal, M., & Ha, S. Y. (2023). The Development of Early Adolescents' Social Perspective Taking Through Small-Group Discussion. *The Journal of Early Adolescence*, 02724316221149630.
- Wolgast, A., Tandler, N., Harrison, L., & Umlauft, S. (2020). Adults' dispositional and situational perspective-taking: A systematic review. *Educational Psychology Review*, 32, 353-389.
- Zaki, J., & Ochsner, K. N. (2012). The neuroscience of empathy: Progress, pitfalls and promise. *Nature Neuroscience*, 15(5), 675-680.
- Zhou, H., Majka, E. A., & Epley, N. (2017). Inferring perspective versus getting perspective: Underestimating the value of being in another person's shoes. *Psychological Science*, 28(4), 482-493.